

Hlinená keramika z obce Tajov

Jana Koltonová

Mgr. Jana Koltonová
The Central Slovak Museum in Banská Bystrica
Nám. SNP 4/A
974 01 Banská Bystrica
Slovakia
email: koltonova@ssmuzeum.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:2:131-140

Earthenware from Tajov village

Clay is a very widespread and easily moldable material. People have used it from the very beginning for their needs. We can use clay to make various useful, decorative or iconic artifacts. However, clay has found the most frequent use in the manufacture of dishes. Clay products are the most common evidence around the world that helps to determine the stages of the societal development. This article provides information about the history, production method, and assortment of clay products from Tajov village. The ceramics from the village of Tajov were functional, original and extremely nice and they are a proof of the ability and creative expression of our ancestors. The Sedilek family was the last family in Tajov known to perform this craft.

Key words: clay, pottery, village Tajov, museum collections, Sedilek family

Cieľom príspevku je predstaviť históriu, technológiu výroby, výzdobné techniky a sortiment tajovskej keramiky na základe zbierkových predmetov z etnografickej zbierky Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici (ďalej len SSM), ako aj poslednú známu hrnčiarsku rodinu z Tajova, rodinu Sedilekvcov.

Hrnčiarstvo na Slovensku

Tradičné hrnčiarstvo predstavuje významnú časť nášho kultúrneho dedičstva. Už v prvých storočiach nášho letopočtu pôsobili súčasne so zhotovovaním nádob voľnou rukou na území dnešného Slovenska celé špecializované osady zamerané na hrnčiarsku výrobu. Špecializácia hrnčiarskej výroby pravdepodobne jestvovala v niektorých poddanských osadách nepretržite už od raného stredoveku. V období stredoveku patrilo hrnčiarstvo k najrozšírenejším remeslám. Avšak v zakladaní cechových organizácií zaostávalo za inými remeslami. Jediným doloženým hrnčiarskym cechom z obdobia stredoveku je hrnčiarsky cech v Bardejove, ktorého artikuly pochádzajú z roku 1485.¹ Toto zaostávanie v zakladaní hrnčiarskych cechov mohlo byť spôsobené tým, že hrnčiari patrili medzi najchudobnejších remeselníkov a na zakladanie cechu nemali dostatok finančných prostriedkov. Inou príčinou mohlo byť aj rozvinuté hrnčiarske remeslo na dedinách, ktoré svojimi výrobkami mohlo zásobovať aj mestá.

V novoveku sa zakladanie cechov podstatne zintenzívnilo. Od prvej polovice 16. storočia nachádzame hrnčiarske cechy na 57 miestach na území Slovenska.² Prevalu medzi hrnčiarskymi cechmi mali východoslovenské mestá ako Košice (1514), Spišské Podhradie (1547), Prešov (1550), Kežmarok (1556) či Levoča (1570). Na západnom Slovensku to bol Šamorín (1540),

¹ HOUDEK, Ivan. *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1943, s. 22.

² PALÍČKOVÁ-PÁTKOVÁ, Jarmila. *Ludová výroba na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1992, s. 45.

Trnava (1567), Bratislava (1569) a Trenčín (1584). Zo 16. storočia je na strednom Slovensku známy jediný cech hrnčiarov, a to v Žiline (1582).³ V 17. a 18. storočí máme zmienky o väčšom počte hrnčiarskych remeselníkov v mestách Stupava, Pezinok, Komárno, Čhtelnica, Veľké Leváre, Beluša, Bytča, Žilina, Ľubietová Brezany a vo viacerých lokalitách horného Ponitria a Považia.⁴ Po zrušení cechov v roku 1872 sa cechy transformovali na rôzne spolky a združenia, kde postupne doznievali cechové zvyklosti a tradície.

Cechové organizácie na dedinách vznikali podstatne neskôr ako v mestách, čo súviselo so závislosťou od zemepána. V niektorých dedinských strediskách bolo hrnčiarstvo na takom stupni, že prekračovalo úroveň domácej produkcie, v dôsledku čoho zemepáni časom potvrdzovali svojim poddaným výrobcom ich cechové predpisy. Týmto ich právne a fakticky povýšili do stavu uznávaných remeselníkov, čo im popri iných profesionálnych výhodách umožnilo najmä legalizovaný predaj výrobkov. Avšak príslušnosť k zemepanskému cechu neznamenalala uvoľnenie zo samotnej poddanskej závislosti.⁵

Základným predpokladom na vznik, rozšírenie a nepretržitú existenciu hrnčiarskych centier bola kvalitná hĺina, zemité hĺinky – engoby na povrchovú úpravu a výzdobu komponentov na priesvitné glazúry,⁶ dostatok dreva na vypaľovanie riadu a v nemalej miere aj výskyt rúd. V niektorých oblastiach Slovenska sa nachádzala hĺina takého vynikajúceho zloženia, že ju vyvážali aj do vzdialenejších krajov. Hrnčiarstvo podporovala aj potreba keramických výrobkov pri príprave a uschovávaní potravín, ich nosení, pri práci v gazdovstve a dome, ale aj rôznych ďalších remeslách. Hrnčiari okrem riadu vyrábali aj kachlice a pracovali ako kachliari. Každý región mal popri univerzálnych i svoje špecifické výrobky a najmä svojský, charakteristický dekór, odhliadnuc od farebnosti a kvality hĺiny, ktorá bola na rôznych miestach Slovenska rôzna.⁷ K utváraní miestnych špecifik v nemalej miere prispeli aj kreatívne schopnosti hrnčiarskych majstrov.⁸ Hrnčiarsky riad sa od začiatku 18. storočia stával doménou ľudových vrstiev aj pre relatívnu zriedkavosť a cenovú nedostupnosť výrobkov z iných, vzácnejších materiálov. Sklo, cín, meď, porcelán, fajansa či kamenina boli ešte vyhradené predovšetkým náročnejším a zámožnejším kruhom.

V kontexte slovenskej tradície výroby keramiky, ktoré má SSM zastúpené vo svojom zbierkovom fonde, zastávajú významné miesto v rámci banskobystrického regiónu dielne v Banskej Bystrici a Ľubietovej. Hrnčiarsky cech v Banskej Bystrici nám dokladajú zachované cechové artikuly z roku 1699.⁹ Banská Bystrica patrila v 18. storočí medzi významné remeselnícke centrá. V roku 1750 bolo v meste 50 rôznych výrobných odvetví, z toho bolo 13 hrnčiarov a šesť majstrov malo po jednom tovarišovi.¹⁰ V roku 1797 bol v meste založený menší podnik na výrobu hlinených nádob.¹¹ Zuzana Drugová vo svojom príspevku uvádza, že výrobky banskobystrických keramikárov niesli znaky mestského vkusu, vyznačovali sa tenkým

³ PLICKOVÁ, Ester. *Krásna hĺiny : Tri storočia tradičného hrnčiarstva na Slovensku*. Bratislava : Fortuna Print, 1996, s. 11.

⁴ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 2, s. 45.

⁵ Hrnčiar nebol oslobodený od povinnosti pravidelne odovzdávať vrchnosti ako naturálnu rentu príslušné množstvo riadu a zdarma stavať v kaštieľoch kachľové pece. In: PLICKOVÁ, ref. 3, s. 11.

⁶ PASTERIKOVÁ, Marta. *Hrnčiarstvo*. Bratislava : ÚEUV, 2011, s. 4.

⁷ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 2, s. 47.

⁸ PLICKOVÁ, ref. 3, s. 18-19.

⁹ ŠPIESZ, Anton. *Remeslo na Slovensku v období cechov*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1972, s. 195.

¹⁰ ŠPIESZ, ref. 9, s. 146.

¹¹ PISOŇ, Štefan. *Slovník obcí Banskobystrického okresu*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 133.

črepom, zelenou glazúrou a boli bez zdobenia. Výnimočne boli použité vodorovné ryté línie.¹²

Ďalším významným hrnčiarskym strediskom na strednom Slovensku bola Ľubietová, ktorá v roku 1379 dostala mestské privilégia. Cech hrnčiarov patril popri iných cechoch medzi tie významnejšie.¹³ Prvé historické správy o Ľubietovskom hrnčiarstve pochádzajú z prvej polovice 17. storočia.¹⁴ Ľubietovský hrnčiarsky cech mal od 15 do 70 členov. Podľa sčítania v roku 1828 bolo v Ľubietovej 35 hrnčiarskych majstrov.¹⁵ Ľubietovská keramika sa vyznačuje bielym dekórom na tmavohnedom podklade. Výzdobu tvoria najmä geometrické prvky ako bodky, vlnovky, vodorovné línie, ktoré sú pospájané do rôznych štylizovaných kvetinových motívov.

Hrnčiarske dielne v Tajove a Vlkanovej nedosiahli významnejšie postavenie v rámci bansko-bystrického regiónu, čo potvrdzujú aj skromné informácie o týchto dielnach. Hrnčiarska výroba v obci Vlkanová je mladšieho dáta a udržala sa do roku 1947 – 1948 a vyznačovala sa jednoduchosťou a úžitkovosťou. Najčastejšou výzdobou bolo jednofarebné glazovanie na hnedo, zeleno a žltá. Maľovaný dekór mohol byť geometrický alebo jednoduchý kvetinový.¹⁶

Hrnčiarska výroba začína v mestách upadať od polovice 19. storočia. Naproti tomu v malých mestečkách a na dedinách ešte aj na prelome 19. a 20. storočia pracoval celý rad hrnčiarov. Postupom času však pôvodné hrnčiarske výrobky vytlačala priemyselná výroba a lacný plechový, smaltovaný a kameninový riad.¹⁷

Ako bolo vyššie spomenuté, hrnčiari sa radili medzi najpočetnejších, ale aj najchudobnejších remeselníkov. Polohu ich obydliia ovplyvňovala blízkosť zdroja kvalitnej hliny, aj keď pozícia dielne v rámci sídla je skôr výrazom sociálneho postavenia remeselníka a jeho majetkových pomerov. Z hľadiska vlastníctva pôdy vystupuje hrnčiar ako želiar alebo podželiar. Dielňa s pecou sa nachádzala v zástavbe bloku domu, respektíve pec stávali pred domami alebo vo dvore. Veľmi dôležité boli aj povahové vlastnosti a schopnosti hrnčiarov, rovnako ako aj iných remeselníkov. Najväčšmi sa cenili usilovnosť a pracovitosť. Keďže produktivitou práce sa nemohli vyrovnáť továrenskej výrobe, vyrovnávali túto nevýhodu dĺžkou pracovného času a intenzitou práce.¹⁸

Tajovská keramika

Tajovská keramika je na Slovensku pomerne málo známa. Zmienky o nej nachádzame v zborníku venovanom Jozefovi Gregorovi-Tajovskému,¹⁹ okrajovo sa jej dotkla Ester Plicková v publikácii *Krásna hlina : Tri storočia tradičného hrnčiarstva na Slovensku*.²⁰ Spomína ju tiež Zuzana Valentová vo výskumnej správe uloženej v dokumentačnom fonde Múzea ľudovej umeleckej

¹² DRUGOVÁ, Zuzana. Keramika a majolika v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. In: *Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, 2004, s. 114.

¹³ PISOŇ, ref. 11, s. 258.

¹⁴ DRUGOVÁ, ref. 12, s. 117.

¹⁵ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 2, s. 45.

¹⁶ VALENTOVÁ, Zuzana. *Výskum keramiky v okolí Banskej Bystrice. výskumná správa*. Bratislava : ÚEUV, 1981, s. 32.

¹⁷ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, ref. 2, s. 48.

¹⁸ Hrnčiarske dielne bývali zväčša aj obydliia hrnčiara a jeho rodiny. Vo vidieckom prostredí sa tieto domy nachádzali v blízkosti vhodných hlinísk, na pridelenej obecnej pôde, na malých poľnohospodársky nevhodných parcelách a v bezpečnej protipožiarnej vzdialenosti od ostatných domov. In: MLYNKA, Ladislav. *Remeselnícky majster vo vidieckom spoločenstve*. In: *Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, 2004, s. 14.

¹⁹ ŠEBO, Jozef. Tajov – rodisko Jozefa Gregora-Tajovského. In: *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 19-21.

²⁰ PLICKOVÁ, ref. 3, s. 23-24.

výroby v Stupave,²¹ Zuzana Drugová v príspevku uverejnenom v zborníku *Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*²² a krátka zmienka sa objavuje aj v *Ludovom umení na Slovensku* od Františka Kalesného.²³ Neznalosť jej pôvodu môže byť spôsobená aj tým, že si tajovskí hrnčiari svoje výrobky nesigovali. Výrobok predaný na trhoch v Banskej Bystrici tak mohol putovať do rôznych končín nášho územia a späť, bez akýchkoľvek pomôcok, bolo pre bádateľov ťažké určiť pôvod tejto keramiky.

Obec Tajov leží 5 km od Banskej Bystrice v doline Tajovského potoka, ktorý pramení na svahoch Kremnických hôr. Prvé zmienky pochádzajú z 15. storočia v súvislosti s ťažbou vzácnych rúd v chotári obcí Tajov a Jabříková, ktoré sa na mieste aj spracúvali.²⁴ A, ako už bolo uvedené vyššie, dobré hrnčiarske hliny sa vyskytovali tam, kde aj rudy, čo pravdepodobne podnietilo vznik hrnčiarskej výroby v tejto lokalite.

Nie je známe, kedy sa v obci začala datovať tradícia hrnčiarskej výroby. Informácie o hrnčiarskej výrobe získal učiteľ Jozef Šebo od vtedy ešte žijúceho posledného hrnčiarskeho majstra Jozefa Sedileka – od Jergov.²⁵ Na základe môjho výskumu som nenarazila na zmienky o iných hrnčiaroch, ako boli Sedilekovi. Tak ako sú skromné informácie o tajovskej keramike, ešte skromnejšie sú zmienky o jej výrobcach. Je na škodu, že sa o nich nezachovali takmer žiadne doklady či písomnosti, ktoré by nám priblížili ich život. Pri výskume ich života som teda vychádzala z informácií od učiteľa Šeba, z výskumnej správy Zuzany Valentovej a napokon z vlastného výskumu v Štátnom archíve v Banskej Bystrici a v obci Tajov. Treba podotknúť, že v spomínanej výskumnej správe sa uvádza, že už v roku 1981 bolo ťažké získať informácie o tejto rodine hrnčiarov.²⁶

Technológia výroby, výzdobné techniky a farebnosť dekoru

Na výrobu tajovskej hrnčiny sa používala hlina, ktorá sa dovážala z Vlkanovej²⁷ a Podlavíc,²⁸ ale ťažila sa aj v obci. Hlina sa spracovávala tak, že sa rozmiešala na kašu v sude s vodou, precedila sa sitom a žliabkom sa voda odvieďla. Následne sa hlina sušila v črepoch. Po jej vysušení sa na doske najemno roztĺkla a nohami dobre vymiesila. Hlina sa modelovala na hrnčiarskom kruhu, ktorý sa v Tajove nazýval *šajba*. Na výrobu tanierov a mís mali hrnčiari sadrový model, na ktorý naložili hlinu a točiac modelom na kruhu vytvárali súmerné výrobky. Krpky sa vyrábali z troch kusov. Najskôr sa vytočila spodná širšia časť, potom užšia a menšia horná s tenkým hrdlom. Nakoniec sa priložilo ucho.²⁹

Pripravené nádoby sa pálili v peci, o ktorej sa, žiaľ, nezachovali žiadne písomné pramene, takže nepoznáme jej tvar. Krpky sa pálili na hlinených policiach vedľa seba, taniere na sebe, oddelené hlinenými kolíčkami *pučlikami*. Po prvom vypálení sa výrobky *gliedili*. *Glieda* sa vyrábala podomácky zmiešaním piesku, soli, skla a zvláštnej prísady. Sklo sa muselo najskôr v črepoch zliať, potom sa vzniknuté hrče roztĺkali na drobné čiastočky a zomleli na prach. Išlo o veľmi namáhavú prácu, pretože zmes na gliedenie musela byť veľmi jemná. Po zagliedení sa znova

²¹ VALENTOVÁ, ref. 16, s. 27.

²² DRUGOVÁ, ref. 12, s. 109-124.

²³ Kalesný sa zmiňuje o bývalom hrnčiarovi Sedilekovi z Tajova. In: KALESNÝ, František. *Ludové umenie na Slovensku*. Martin : Osveta, 1956, s. 38.

²⁴ PISOŇ, ref. 11, s. 352-353.

²⁵ ŠEBO, ref. 19, s. 19.

²⁶ NAHÁLKOVÁ, Jana. Tajovská keramika. In : *Tajovské noviny*, roč. 18, 2017, č. 3, s. 3.

²⁷ VALENTOVÁ, ref. 16, s. 27.

²⁸ ŠEBO, ref. 19, s. 19.

²⁹ ŠEBO, ref. 19, s. 19.

vypaľovalo. Vrstva gliedy na nádobe nesmela byť hrubšia ako tenký papier. Naraz sa zvyklo páliť aj 1 000 – 1 200 výrobkov. Každé pálenie trvalo dva dni a dve noci, a to raz do mesiaca.³⁰

Hotové výrobky zdobili tajovskí hrnčiarbi bielou a červenou farbou nazývanou *angliš rôt*, ktorú si hrnčiarbi kupovali a na chrbte nosili z fabriky na výrobu hlineného riadu v Kremnici, pričom z Kremnice do Tajova prechádzali hrebeňom Kremnických vrchov.³¹ Svoje výrobky zdobili *maľovaným dekórom*, technikou *mramorovania* a *rytým dekórom*.³²

Maľovaný dekór sa na tajovských výrobkoch vyskytoval vo forme obvodových čiar a pásu s vlnovkou. Maľoval sa štetcom a vlnovka v ploche farebného pásu vznikala ako stopa po plochom predmete (drievku).³³

Obr. č. 1: Detail výzdoby na mliečniku

dekór rytý. Ten sa na výrobkoch vytváral ostrým predmetom. Hrnčiarbi na výrobky vyrývali rok a meno majiteľa, ale aj rôzne žartovné či poučné nápisy.

Pri technike *mramorovania* získala hrnčiarbi vzhľad podobný prírodnému mramoru. Hrnčiarbi ho dosiahli tak, že nádoby, čerstvo namočené v základnej farbe, sa fľkali bielou farbou a pohybujúc v rukách rôznymi smermi sa na nich vytvárali nepravidelné tvary, čím vznikol požadovaný efekt. V Tajove túto výzdobu nazývali *kvetmi*.³⁴ Etnografka Marta Pastieriková uvádza, že mramorovanie bolo v ľudovej hrnčiarbi pomerne zriedkavé.³⁵

Na nádobách v tvare knížiek sa okrem maľovaného dekóru vyskytuje často aj

Sortiment výrobkov

Sortiment tajovských výrobkov bol rôznorodý, čoho dôkazom sú aj predmety, ktoré sa nachádzajú v etnografickej zbierke SSM.

Obr. č. 2: Sortiment tajovských výrobkov

Väčšina predmetov sa do múzea dostala v 50., 60., a 70. rokoch 20. storočia. Prvý výrobok tajovských hrnčiarov uvedený v Knihe prírastkov je z roku 1908. Z morfológického hľadiska sú v zbierkach SSM zastúpené tieto druhy a tvary:

1. džbán
2. džbán pyskatý
3. krpka bez pyšteka
4. mliečnik
5. hrnček
6. šálka

³⁰ ŠEBO, ref. 19, s. 20.

³¹ ŠEBO, ref. 19, s. 20.

³² NAHÁLKOVÁ, ref. 26, s. 3.

³³ VALENTOVÁ, ref. 16, s. 27.

³⁴ ŠEBO, ref. 19, s. 20.

³⁵ PASTIERIKOVÁ, ref. 6, s. 29.

7. tanier
8. misa
9. črpák
10. obedár
11. nádoba v tvare modlitebnej knižky
12. tégliky a mištičky na skúšanie akosti rudy.

1. Zachované džbány majú baňatý tvar, krátke valcovité hrdlo, pod ktorým je prstencový výčnelok. Na výčnelok sa napája masívne ťahané ucho. Ústie je zosilnené prečnievajúcim okrajom. Výška džbánov je okolo 18 cm.

2. Džbán pyskatý má baňatý tvar a široké ústie tvarované do veľkého pyšteka. Pod ústím je napelené masívne ucho. Veľkosť týchto džbánov je 16 cm a priemer ústia 8 – 10 cm.

3. Krpka má baňatý tvar a na bokoch je značne sploštená. Pod hrdlom má prstencový výčnelok, na ktorý sa napája klenuté ucho. Ústie je zosilnené prečnievajúcim okrajom. Hlinené krpky sa rozlišovali podľa toho, či sa používali na pálenku alebo na mlieko. Tie na pálenku mali pyštek, krpky na mlieko boli, naopak, bez pyšteka, aby sa dala krpka dobre zazátkovať. V zbierkach SSM sa nachádzajú krpky rôznej výšky, od 11 do 31 cm. Technika zdobenia u krpiek je mramorovanie alebo maľovaná vlnovka.

4. Mliečniky sú vysoké 20 – 21 cm a majú mierne vypuklý tvar. Klenuté ucho je napojené k ústi. Dekor tvorí maľovaná vlnovka pod hrdlom mliečnikov.

5. Hrnčeky majú baňatý tvar, krátke hrdlo, ktoré sa k ústiú lievikovite rozširuje, a jedno silné ucho. V zbierke nájdeme aj hrnčeky, ktoré majú na hornom okraji jemný pyštek. Výška hrnčekov sa pohybuje od 8 do 10 cm s priemerom ústia 7 – 8 cm.

6. Tvarovo zaujímavé sú hlinené šálky. Od dna k okraju sú lievikovite rozšírené a uško majú sformované do tvaru kosoštvorca. Pod ústím a na spodnej výduti majú obvodovú ryhu. Šálky sú zvonka i zdnuka vyliate bielou engobou. Na povrchu sú poliate ešte červenou engobou a zdobené technikou mramorovania. Výška šálok je 7 cm a priemer ústia 8 cm.

7. Taniere majú hlboký tvar s rozšíreným okrajom, výšku do 5 cm a priemerom 20 – 22 cm.

8. Misa má, podobne ako tanier, hlboký tvar, avšak pri hornom okraji má z každej strany po jednom uchu. Priemer horného okraja sa pohybuje okolo 26 cm a na výšku má 8 – 10 cm.

Obr. č. 3: Hlinený črpák

9. V etnografickej zbierke SSM sa nachádza aj hlinený črpák. Jeho ucho je obdĺžnikového tvaru s dvoma výrezmi. Horný, napoly predelený, oblúkovitý výrez prečnieva nad ústie nádoby. Vonkajšia glazúra je tehlová. Dekor tvorí hnedá horizontálna vlnovka pretínajúca stredom pás tehlovej farby. Vlnovka je umiestnená v bielom poli ohraničenom pruhmi tehlovej farby, pričom horný pruh tvorí obrubu ústia. Vnútorňá glazúra je biela. Hlinený črpák slúžil na pitie žinčice.³⁶

³⁶ Rozmery hlineného črpká ev. č. E-02300: výška = 9 cm, výška ucha = 12 cm, Ø ústia = 10 cm, Ø dna = 10 cm.

10. O tom, že hrnčiari dokázali uspokojiť potreby svojich zákazníkov, svedčí aj praktický hlinený obedár. Skladá sa zo štyroch do seba zapadajúcich valcovitých misiek a pokrievky. Každá miska má na bokoch ušká. Misky, ako aj pokrievka, ktorá má tvar tanierika, sú poliate bielou a červenou engobou a zdobené technikou mramorovania. Rozmery hlineného obedára sú: výška 7,3 cm, priemer dna 15 cm, priemer ústia 14,7 cm; pokrievka: priemer 15,3 cm, výška 3,5 cm, celková výška obedára je 30,5 cm.

11. Tajovskou špecialitou však boli *svadobné* alebo *pijacie knižky*. Sú to keramické nádoby v tvare modlitebných knižiek. Farebnosť je u nich najčastejšie tmavohnedá s rytým dekórom. Ďalej sú zdobené technikou mramorovania, ale aj maľovaným dekórom. Zaujímavosťou sú texty, ktoré tvoria súčasť výzdoby a sú ryté do vyschnutej glazúry pred pálením. Ide prevažne o datovanie a meno majiteľa. Avšak vyskytujú sa na nich aj texty koncipované ako prípitky, výzvy k pitiu či zdôrazňujúce vzťah človeka a predmetu. Takým príkladom je nápis: „...Z tejto iný môže sa modliť, ale ja môžem piť. S touto knižkou treba chodiť do krčmy. Nech požehná Bob jeho dom a mňa dobrým zdravím, to si sebe želám.“⁶⁷ Žiaľ, nie všetky *pijacie knižky* nachádzajúce sa v zbierkach sú lokalizované, avšak na základe farebnosti a spôsobu prevedenia dekorácie môžeme predpokladať, že sú to predmety vyrobené v Tajove. *Pijacie knižky* slúžili ako nádoby na pálenku alebo sa do nich v zimnom období liala horúca voda, vtedy slúžili na ohriatie rúk. *Svadobné knižky* nachádzajúce sa v etnografickej zbierke SSM sú datované v rozmedzí rokov 1856 až 1901.

Obr. č. 4:
Pijacia knižka z roku 1856

Najstaršou *pijacou knižkou* vo fonde SSM je *pijacia knižka* datovaná rokom 1856. Patrí k najstarším zbierkam múzea. Z katalogizačnej karty sa dozvedáme, že táto hlinená nádoba v tvare knihy bola zakúpená v roku 1908 za 80 halierov. Poliatá je tmavohnedou engobou a zdobená rytým geometrickým a písaným dekórom. Na prednej strane sa nachádza kružnica, uprostred ktorej je trojramenný kríž na podstavci. Nad ním sa nachádza rytý nápis: „Túto knižku kto vezme, ten dobra né“, text pokračuje pod kružnicou: „[nečitateľné] veľike“. Na zadnej strane je rytý text „Štefan Surovčík, tagova tojeho Knižka Roku 1856“. Pri chrbte nádoby sa nachádza vyvýšené hrdlo na nalievanie tekutiny. Predná a zadná strana je lemovaná obvodovými čiarami a malými krúžkami.³⁸

Technikou mramorovania (biela a červenohnedá engoba) je zdobená iná *pijacia knižka*. Obsahuje aj rytý text na prednej strane: „*Pijaca Kniha Roku Robena 1890*“, na zadnej strane je text: „*Prináleží Míšovi Sedilek Zmosta*“. „Listy“ nádoby sú bielej farby a spona červenohnedej. Na vrchu je vyvýšené hrdlo.³⁹

Obr. č. 5: Pijacia knižka z roku 1890 zdobená technikou mramorovania

12. Tégliky na skúšanie akosti rudy majú bankovitý tvar, hore a dole zúžený a kruhovitý podstavec. Sú terakotovej farby bez glazúry. Ich výška je 9 – 12 cm a priemer 4 cm. Na skúšanie

³⁷ Pôvodný text, v maďarskom jazyku, sa nachádza na *pijacej knižke* ev. č. E-02395 datovanej rokom 1877.

³⁸ Rozmery *pijacej knižky* ev. č. E-00182: výška = 17 cm, šírka = 11,5 cm, hrúbka = 4,5 cm, Ø hrdla = 2,5 cm.

³⁹ Rozmery *pijacej knižky* ev. č. E-07671: výška = 15 cm, šírka = 11 cm, hrúbka = 5 cm, Ø hrdla = 2,8 cm.

akosti rudy sa používali aj malé mištičky, ktoré majú výšku 2 – 3 cm a priemer ústia 5 – 5,5 cm. Sú nízke, plytké a majú tvar kužeľa. Hlina je prírodnej okrovej farby bez glazúry.

Sedilekovci – poslední tajovskí hrnčiari

Jozef Sedilek sa remeslu vyučil u svojho otca.⁴⁰ Narodil sa 26. novembra 1834 ako jedno z ôsmich detí Jozefovi a Ester (rod. Murgašovej) Sedilekovcom. Ako 23-ročný sa 24. júna 1857 oženil s Annou (*1840) Sedilekovou. Spolu mali osem detí, tri dievčatá a päť chlapcov (Alojzia *1858, Mária *1860, Martin *1862 – †1865, Jozef *1864, Ján *1867, Štefan *1873, Paulína *1877 – †1880, Karol *1879 – †1953). Na základe sčítania obyvateľstva, budov a dobytky z roku 1869 sa dozvedáme, že Jozef Sedilek býval so svojou rodinou v Jabríkovej, v dome s popisným číslom 31.⁴¹ Bol to akýsi dvojdóm, pretože tu žili dve rodiny. Dom mal dve izby, dve komory a jednu spoločnú kuchyňu. Slúžil ako obydlie, ale zároveň aj ako hrnčiarska dielňa. K domu prislúchali aj dve maštale, kde boli ustajnené dve kravy a dve ovce. Zápis nám ďalej hovorí o tom, kto všetko v dome žil, rok narodenia obyvateľov domu, ich vierovyznanie, rodinný stav, povolanie, rodisko či vzdelanie. V čase súpisu v dome žil Jozef Sedilek, ktorý bol hrnčiarsky majster, spolu so svojou manželskou Annou a štyrmi deťmi. Domácnosť s nimi zdieľala aj jeho sestra Zuzana (* 1835) spolu so svojím mužom Jozefom Vágnerom (*1830 – †1902), ktorý pochádzal z Riečky a pracoval ako hutník. Posledným členom rodiny bola Mária Kalina (*1823), krstná matka Jozefa a Anny.⁴²

Zmienku o Jozefovi Sedilekovi, hrnčiarskom majstrovi, nachádzame v *Adresári uborských remeselníkov a obchodníkov* z roku 1892, kde je uvedený ako hrnčiarsky majster z Jabríkovej.⁴³ Hrnčiarskemu remeslu vyučil aj svojich synov Štefana (*5. jún 1873) a Karola (15. apríl 1879 – 2. jún 1953). Štefan Sedilek s výrobkami chodil po trhoch a jarmokoch. Bol pravidelne na týždenných trhoch v Banskej Bystrici. Svoj tovar rozkladal na námestí pred Flittnerovou lekárnou. S najatým furmanom chodieval aj do Brezna, Zvolena, Ružomberka, Krupiny, Pliešoviec a do Lučenca. Na Radvanskom jarmoku si staval i šiator, lebo v Radvani mali známeho, ktorý im každý rok vypožičal drevené koníky a dosky.⁴⁴ Bratia Štefan a Karol boli poslední z rodiny, ktorí sa venovali remeslu. Spolu s nimi vymrelo aj tajovské hrnčiárstvo.

Záver

Zmeny po 2. svetovej vojne, a predovšetkým po roku 1948 smerovali k negácii dovtedajšieho hospodárskeho a spoločenského vývoja. Socializácia mala umožniť znárodnenie podnikov a plánovité riadenie národného hospodárstva. Hrnčiárstvo a keramická výroba sa udržali mimo existujúcich ekonomických vzťahov a postupne prešli do sféry kultúry. Akcent sa z úžitkovej funkcie presunul na estetické kritériá. Podstatne väčší záujem o hrnčiárstvo prejavili bádatelia až po 2. svetovej vojne. V tomto období sa pozornosť venovala aj praktickým otázkam súvisiacim so zachovaním a ďalším rozvojom tradičných hrnčiarskych centier.

⁴⁰ ŠEBO, ref. 19, s. 19.

⁴¹ Obce Jabříková a Tajov boli od seba oddelené len Kráľickým potokom. V roku 1943 boli tieto dve obce spojené do obce Tajov.

⁴² MVSR - Štátny archív v Banskej Bystrici, f. Podžupanské písomnosti, Súpis obyvateľstva, budov a dobytky v roku 1869, škatuľa č. 577, sign. č. 297.

⁴³ *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke 1892* [online]. Pešť, s. 567 [cit. 21.02.2018]. Dostupné: https://library.hungaricana.hu/en/view/FszekCimNevTarak_25_023/?pg=638&layout=

⁴⁴ ŠEBO, ref. 19, s. 20-21.

Úvod článku stručne naznačil situáciu hrnčiarskej výroby na území Slovenska v období stredoveku a novoveku. Z okolia Banskej Bystrice významnejšie postavenie v rámci tohto remesla nadobudla samotná Banská Bystrica a obec Ľubietová, čo dokazuje aj bohaté zastúpenie výrobkov v rámci etnografickej zbierky SSM. Obce Tajov a Vlkanová pravdepodobne pracovali len pre miestny trh a v rámci etnografickej zbierky majú tieto predmety podstatne menšie zastúpenie.

Cieľom príspevku bolo predstaviť históriu, technológiu výroby, výzdobné techniky a sortiment tajovskej keramiky na základe zbierkových predmetov z etnografickej zbierky Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Z uvedeného vyplýva, že pre tajovskú keramiky je typická pomerne zriedkavá technika výzdoby – mramorovanie a vychýrené tzv. *svadobné knižky* – teda nádoby v tvare modlitebných kníh. Z morfológického hľadiska sú v zbierkach zastúpené rôzne druhy a tvary výrobkov, ktoré sa používali v domácnostiach. Na základe vlastného výskumu o hrnčiarstve v obci Tajov som nenarazila na zmienky o iných výrobcoch, ako boli Sedilekovi. Písomné zmienky o počiatkoch hrnčiarskej tradície v obci sa, žiaľ, nezachovali, avšak na základe informácií o poslednom hrnčiarskom majstrovi Jozefovi Sedilekovi, ktorý sa remeslu vyučil u svojho otca, môžeme predpokladať, že hrnčiarska výroba v Tajove bola známa už koncom 18. storočia. Tento fakt však nevyvracia, ale ani nepotvrďuje to, či v obci pracovali ako hrnčiari aj iní remeselníci, keďže si svoje výrobky nijako neoznačovali. V literatúre preto nájdeme aj všeobecné označenie tajovskí hrnčiari. V prvej polovici 20. storočia hrnčiarska výroba v obci Tajov zaniká.

Tajovská keramika bola funkčná, originálna a zároveň aj neobyčajne pekná. Pre tieto hodnoty môže byť aj v súčasnosti jedinečným zdrojom umeleckej inšpirácie, a to ako z hľadiska výroby a farebnosti, tak aj z hľadiska zaujímavých morfológických tvarov.

Zoznam prameňov a literatúry (References)

Archívne pramene (Archival Sources)

MVSR - Štátny archív v Banskej Bystrici, f. Podžupanské písomnosti, Súpis obyvateľstva, budov a dobytká v roku 1869.

Literatúra (Bibliography)

DRUGOVÁ, Zuzana (2004). Keramika a majolika v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. In: *Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, s. 109-124.

HOUDEK, Ivan (1943). *Cechovníctvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť.

KALESNÝ, František (1956). *Ľudové umenie na Slovensku*. Martin : Osveta.

Magyarország iparosainak és kereskedőinek czím- és lakjegyzéke 1892 [online]. Pešť, s. 567 [cit. 21.02.2018]. Dostupné: https://library.hungaricana.hu/en/view/FszekCimNevTarak_25_023/?pg=638&layout=s

MLYNKA, Ladislav (2004). Remeselnícky majster vo vidieckom spoločenstve. In: *Remeselná výroba s akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, s. 9-17.

NAHÁLKOVÁ, Jana (2017). Tajovská keramika. In: *Tajovské noviny*, roč. 18, č. 3, s. 3.

- PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, Jarmila (1992). *Ľudová výroba na Slovensku*. Bratislava : Veda. ISBN 80-224-0097-1.
- PASTIERIKOVÁ, Marta (2011). *Hrnčiarstvo*. Bratislava : ÚĽUV. ISBN 978-80-88852-89-6.
- PISOŇ, Štefan (1968). *Slovník obcí banskobystrického okresu*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo.
- PLICKOVÁ, Ester (1996). *Krása blíny : Tri storočia tradičného hrnčiarstva na Slovensku*. Bratislava : Fortuna Print. ISBN 80-7153-091-3.
- ŠEBO, Jozef (1956). Tajov – rodisko Jozefa Gregora-Tajovského. In: *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 19-21.
- ŠPIESZ, Anton (1972). *Remeslo na Slovensku v období cechov*. Bratislava : Slovenská akadémia vied.
- VALENTOVÁ, Zuzana (1981). *Výskum keramiky v okolí Banskej Bystrice: výskumná správa*, Bratislava : ÚĽUV.